

83
3-88

ри ЗИЯМУХАМЕДОВ

СОҒЛОМ БОЛА ШАХСИЯТИНИ
ШАКЛЛАНТИРИШ ҲАҚИДА

Книга должна быть
возвращена не позже
указанного здесь срока

Количество преданных
вдачу

--	--

66.

83
3-88

Бўри Зивмухамедов

1944 й. 7. 7.
Ташкент шаҳри
№ 1

0082/2

СОҒЛОМ БОЛА
ШАХСИЯТИНИ
ШАКЛЛАНТИРИШ ҲАҚИДА

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TAILIM VAZIRLIGI
TOSHKENT VILOYATI SHIRSHIO
DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
AXBOROT RESURS MARKAZI
1-FILIALI

Тошкент
«Tafakkur gahoti» нашриёти
2014 й.

Масъул муҳаррир:

Фелисифа Ғаниари доктори, профессор З. Давронов

Тақризчилар:

*Тожиёв М. – Педагогика фанлари доктори, профессор.
Тилдиева Г. – Фелисифа Ғаниари номзоди, дотсент.*

Зиямухамедов, Бўри

3 88 Соғлом бола шахсиятини шакллантириш ҳақида / Масъул муҳаррир
З. Давронов. – Тошкент: «Тайфаккир қанот», 2014. – 240 б.

Маъзур илмий оммабоп асар «Соғлом бола йили»га бағишланган бўлиб, унда соғлом ва баркамол болани вояга етказишни замонавий назария ва амалиёти асосларини оммабоп тилда ёритиб беришга ҳаракат қилинган. ХХI аср болаларининг таълими ва тарбияси билан машғул бўлувчи шахслар, масъулиятли бў вазифага хозирги замон илмининг нуктаи назаридан ёндоқилшлари талаб қилинганлиги билан, китобда шу замоннинг энг илгор илмий дунёқарашини ва унинг ҳосиласи бўлган «Мажмуъ эндашув тамойили»га қисқача тўшунтириш бериб ўтилган. Ҳар қандай боланинг негизини инсон ташкил қилганлиги муносабати билан, китобда «Харрати инсон», «соғлом бола», «баркамол шахс» тушунчалар мазмунини очиб бериб, «соғлом ва баркамол бола» мақомига эришишни мақсад қилиб олганларга зарур бўлган фазилятлар тизими ва уларга эришиш йўлларини маънавий меросини оққали ва жонли мисоллар билан дидактика қонунлари ва дидактика тамойилларидан келиб чиқиб ёритиб берилган.

Китоб, узлуксиз таълим тизимида фаолият олиб борувчи ўқитувчи ва педагогларга мўлжалланиб ёзилган бўлишига қарамай, у болалар соғлигини ва баркамоллигини билан шуғулланувчи ота-она ва бошқа мутасадди шахслар фаолиятини ҳам асқотади, деган умиддамиз.

ЎСМАД РАҲИМЗОДА ТОНОВА

УЎҚ: 44.4
КБК: 83(5У)

ISBN 978-9943-382-20-6

© Бўри Зиямухамедов, 2014 й.
© «Тайфаккир қанот» нашриёти, 2014 й.

КИРИШ

Ҳар қандай мақсад сари қилинган ҳаракат, инсонни бошқа махлуқлардан ажратиб туради. Инсоният фаолиятидан қуттилган мақсад, ер юзиде тинчлик ва фаровонликни таъминлаш, болалар тақдирини, аҳоли манфаатларини кўзлаш бўлмоғи лозим. Барча эъту мақсадларини рўёбга чиқилиш учун, ўсиб келаётган болаларнинг соғлигини ва шахсий фазилятларини етакчи ўрин тутати. Шунингдек, инсоний фазилятларини, уларга берилаётган ахлоқий тарбия билан ўргатилаётган фан билимларининг тури ва ҳажмига тўғридан-тўғри боғлиқдир. «Таълим тўғрисида»ги Қонун ва «Қадрлар тайёрлаш миллий дастури» жамиятимизнинг узоққа мўлжалланган фаолиятлари учун йўлчи юлдуз вазифасини ўтаб, ёшларимизнинг замон талабига жавоб берувчи соғлом ва баркамол этиб тарбиялашга йўналтирилган.

Муайян дастурни амалга ошириш йўлида давлатимиз ғамхўрлиги йилларнинг номланishiда ҳам ўз ифодасини топиб бормоқда. 2014 йили – «Соғлом бола йили» деб эълон қилиниши ва бунга мувофиқ ишлаб чиқилган Давлат дастурида амалга оширилаётган вазифаларнинг устувор йўналишлари белгилаб берилган.

«Инсон» деган ном фойдала улғу, унинг мартабаси баланд. *Ҳақиқий инсон бўлиш учун соғлик ва баркамоллик йўлидан ҳақдан тилиши ҳар бир боланинг бурчи ва масъулияти бурчидир.* Зеро, бу йўл ёруғ дунёда тинчлик ва фаровонликни таъминлаб, одамларни бахт ва саодатга етлатди. Соғлик ва баркамоллик мартабасига фақат меҳр-мухаббат туйғуси ила ҳикмат етлаш йўли билан эришилади.

Фойдалани билим, яъни ҳикмат, меҳр ва мухаббат – ҳақиқатга, муруватга, ҳимматга, раҳмдилликка, эл дардига маҳкамликка, умуман эзгуликка ва покликка етказайди. Болалар, соғлик ва баркамоллик пиллапоиларидан билимлар етлашлиши ҳамда ўзини ўзи тарбиялаб, четдан берилган тарбияни ўзлаштириши оққали кўтарилиб борадилар. Тарбия ахлоқни шакллантирса, билим тафаккурга куч беради. Буларга хоҳиш, интилиш ва шижоат кўшилиб, унғунликка болаларнинг танини соғ, имонини бақувват, ўзини эса бахтли қилади.

Бутун инсониятнинг, азал-азалдан интилиб келаётган мақсади – бахтли бўлиш. Ер юзиде тинчлик ҳамда фаровонлик ҳукм сўриб, муайян заминда яшаётган болаларнинг ақсарияти соғлом ва баркамол

инсон даражасига етиштиляри, халқнинг бахтга эришишининг асосий омиллири. XXI аср одамзоднинг бу буюк орусини рўёбга чиқариш имконини берувчи тарихий босқич ҳисобланади. Инсоният, шу жумладан ҳар биримиз ҳам бу имкониятни қўлдан бой бермай, ундан унумли ва тўғри фойдаланишимиз лозим. Бу имкониятга, шу қўлдаги илмий-техникавий тараққиёт натижасида ер юзида йнгилиб қолган молдй ва маънавий бойликларнинг беқийс ҳажми ҳамда Квант назарияси асосида одамлар дунёқарашининг тубдан ўзгариб бориши, шунингдек, нлм-фан ва техника ривожининг янги босқичга кўтарилиши қиради. Ер юзидати халқларнинг динлараро, миллатлараро, халқаро ва шахслараро тотув-ликка интeгилишлари эса, мажмуа имкониятини рўёбга чиқариш шароитини яратди. Имконият ва шароит бор экан, одамзод ўз максадига алабатта етади. Бундай максадни амалга оширишининг муҳим омилларидан бири, жамиятимиз болаларини соғлом ва баркамол этиб волига етказиш ҳисобланади.

Айтиш жоизки, истисносиэ, ҳар қандай бола динининг тубида, соғлом бўлиб, ота-онаси, қариндош-уруғи ва тенгқурларининг муҳаббатига эришиш истаги етади. Бола тарбияси билан шуғулланувчи ота-она ва бошқа мутасадди шахслар умумий бу туйғунни сўндирмасдан тарбиялаб боришлари керак.

Мазкур рисолада замонамизнинг илгор илмий дунёқарашини бўлган Квантги фикр юритишининг хослиаси «Мажму ёндошув тамойили»дан келиб чикиб фикр юритишга ҳаракат қилик. Дастлабки фаслни «Ҳозирги замоннинг энг илгор илмий дунёқарашини ва мажму ёндошув тамойили» деган мавзуга бағишладик. Китобнинг шу қисминини яхши ўрганиб чикмай, унинг қолган сакхифалари маъмунига чуқур кириб бориш қийин кечади. «Квантги фикр юритиш» ва «Мажму ёндошув тамойили» оламга бошқача назар билан қарашга ундайди.

Иккинчи фаслни «Ҳазрати инсон» ва шу негиздан келиб чикувчи «соғлом бола» ва «баркамол шахс» тушунчалар моҳиятини очиб беришга бағишладик.

Учинчи ва тўртинчи фасллардаги, Шарқ мутафаккирлари ва файласуфларини соғлом бола ва баркамол шахс тўғрисида фикрлари ҳам фойдадан холи эмас, деб ўйлаймиз.

Боланинг соғлиғини ва баркамоллиғини, унинг мустикал фикр юритишини орқали унда йнгилиган билимлар мажмуғига, имон ва эътиқодига, ахлоқ ва олоби, бошқа бир қатор фазилатларига боллик бўлганлиғи сабаб, бешинчи фаслни «Соғлом ва баркамол бола макомига эришиш учун зарур бўлган фазилатлар» моҳиятини ва бундай фазилатларга эришиш йулларини очиб беришга бағишладик.

Олтинчи фисл орқали, «Соғлом болани волига етказиш билан шуғулланувчи ва ўзини ўзи тарбия килувчиларга таъсиялар» бердик.

Мухтарам китобхониларга, ушбу рисола муталаси жаарасига куҷкувват тилаган қолди. Улардан қуйидати қоидаларга рив килишларини сўрадик.

— биринчи навбатда, ўзингизда «Квантлар назарияси» ва бутун борлиқка «Мажму ёндошув тамойили» билимларини эгаллашининг куҷули тўғрисида пайдо қилинг.

— китобдати билимларни шахсий таълим ва тарбия амалиётингизда қўлашга ҳаракат қилинг.

— болаларга таълим-тарбия бериш фаолиятингизни, естдан туриб, куҷулатиб, ютуқларингизга хурсанд бўлинг, халоларингиз устида қайғуринг.

... (The rest of the text is extremely faint and mostly illegible due to the quality of the scan. It appears to be a continuation of the author's address to librarians and a list of requests.)

1 ФАСЛ ХОЗИРГИ ЗАМОННИНГ ЭНГ ИЛГОР ИЛМИЙ ДУНЁКАРАШИ ВА МАЖМУ ЁНДАШУВ ТАМОЙИЛИ

Оламга ақл-идрок билан илмий нуктага назардан ёндолишни қадимги Юнон файласуфлари ва Шарқ мутафаккирлари асарларида кўриш мумкин.

Европа уёғонлиш даврига келиб, бутун борлиқни ақл-идроққа асосла-
ниб, илмий тасаввур қилишда физика, астрономия, математика ва меха-
ника фанлари анча илгариллаб кетганди. Бу фанлар дунёни тушутириш-
да маатикийлик ва мавжуд табиий қонулар билан асослаб бериш ҳамда
хаётий тажриба, тардан ўтказиш тамойилларидан келиб чиққан. Дунёни
бундай тушутириш ўта аниқликни талаб этиб, ХVII – ХVIII аср жамия-
тининг эҳтиёжига жавоб берган. Бу борада англилик файласуф Гоббс
(1588–1679) дунёдаги барча жараёнларнинг кечиши ақл-идрок асосида
қурилган деб, жамиятни яхши созилган механизм сифатида тушулган.
Франциялик файласуф Декарт (1596–1650) хаётий жараёнларни маши-
насимон дастурларга қисқартган. Декартнинг ватандоши Ламерти (1709–
51) эса, одам – бу машинадир, деган фикрini айтган. Натижада, дунё-
ни механик физика нуктага назардан тушуниш шаклига борган ХVII
асрда Ньютон (1643–1727) бу фикрларни умумий махражга келтириб,
дунёнинг механик-математик қонунчилигини тузиб чиқди. Ньютон қон-
унчилиги ўрта давр синновидан муваффақиятли ўтиб, ўзидан кейин гра-
витация (жисмларни ўзаро тартушуви) қонунини қолдирди. Бу қонун-
чилиги асосланган қолда астрономия, физика ва механика илим-фанлари
тараккий эта бошладди ҳамда дунёнинг яхлит механик тасаввурни пайдо
бўлди. Қонинот чексиз катта бир машина сифатида идрок қилини бош-
ланди. Бу назарияга физиклар, астрономлар, табикий фан вакилларигина
эмас, унга ижтимоий фан вакиллари ҳам амал қила бошладилар. Иж-
тимоий туғнаришлар раҳнамолири, жамият хаётини ҳам машинасимон
тасаввур қилиб, капитализм бу машинани ишдан чиқариб қўйган, уни
созлаш учун мавжуд ижтимоий тузумни сочиб ташлаб, қайтадан йетиниш
дозим, деб бағдланлар. Бунинг учун эса, мавжуд тузумни алдариш ке-
рак деб, бу ишни биринчи бор Россия империясида амалга оширганлар.
Бундай дунёқарашдан кейин чиққан ижтимоий тажриба нима билан ту-
гаданлиги ҳаммага маълум. Дунёни бундай тушуниш назарияси икки
асрдан олтик вақт мобайнида тараккий эта бориб, одамлар онг ва шудури-
та синглиб кетди. Кўп одамларда бундай дунёқараш ханузгача сақланиб
қолмоқда. Чунки, у нисбатан жўн бўлиб, уни тушуниш ва бошқаларга
тушутириш бериш осон.

Қарийб уч юз йил аввал Ньютон оламнинг механик моделини тузиб,
бутун борлиқни шу қонунчиликка бўйсундирди. Ньютон тақлиф қилган ду-
нёнинг илмий манзарасида инсоният Қонинот деган машинанинг қичиқ
бир қисми сифатида тасаввур қилинган. Хозирги замон илгор фикр эга-
лари оламни тушунишнинг Ньютон даври ўтиб кетди, демоқда.лар.

XX аср бошларидан бошлаб нисбийлик назариясининг пайдо
бўлиши, атомни, ундан кейин электрон ва протонлар ҳамда нейтрон-
ларнинг бўлиниши, квантнинг кашф қилиниши, шунингдек физикадаги
бошқа кашфиётлар аср ўрталарига келиб дунёнинг механик тасавву-
ринга туғур этказди. Катта олам ва элементлар зарралар босқинида кеча-
диган жараёнларни механик физика тушутириш бера олмади. Натижа-
да астрофизика, космология, космоизм деган илим-фанлар таркий топди.
Астрофизика ва космология қонинот тадрихий ривож натижасида бунёд
бўлганини исботлаб берди. Гераклит, кейинчалик Кант ва бошқалар
илгари сўрган, қонинотни ўзгартиб турувчи яхлит бир бутунлик (маж-
му) сифатида тасаввур қилиш хозирги замон илмий манзарасининг
иссонини ташқил қилди.

Космизм деб ном олган дунёнинг шу қундаги илмий манзараси олам-
ни янгиладан, бошқача тасаввур қилишни такозо этади. Бу дунёқарашнинг
пировард максалди инсон тасодуфдан пайдо бўлган мавжудот эмаслигини,
у қонинот тадрихий ривожланиш жараёнининг ажралмас қисми ва унинг
тул тоқиси эканини исботлаб беришдан иборатдир. Бунинг замининда
табиот одам орқали ўзини ўзи англашига, англаб етганидан кейин эса,
инсоният унга этказган шикастларни одамзолнинг ўзининг ёрдамида
бу шикастларни тузатишига олиб келади, деган ғой этади.

Шу қунда, Квант назариясида эта бўлганимиздан сўнг, оламни пай-
ло бўлиш сирларини англаб етмоқдамиз. Бундай билмига эта бўлгандан
кейин, инсоният планетамиз ва бутун қонинот хаётига тавсир кўрсата
олади, деган фикр илгари сурилмоқда.

Квант назарияси табиат жамият ва бутун қонинотта бошқача назар
билан қарашни такозо этади. Одамлар энди қонинотнинг пасив кузатув-
чилири эмас, Улар қонинот бағридан, унинг қоратидан жой олганини маъ-
лум бўлди. Улар қонинот хаётининг фаол катнашчиларилир. Қонинотда со-
дир бўлган барча ўзгаришлар инсон саломатлиги ва ривожига тавсир
этгани каби, хар бир кишининг вужуди ва онтида кечадиган биологтик
ва ижтимоий ўзгаришлар ҳам бутун Қонинотнинг холиги ва ривожига ўз
тавсирини кўрсатишлигини англаб етдик.

Дунёни янгича тушуниш тафаккур ва молдиётини бир-биридан
ажратиб бўлмайдиган глобал бир бутунлик (супер мажму) сифати-
да тасаввур қилишни талаб этади. Ғой ўзинча мавжуд бўлмай, мол-